

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Одеська юридична академія»

**ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ:
НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР
В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ**

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

Одеса, 26 квітня 2024 року

Одеса
«Фенікс»
2024

УДК 005.332.2(4):316.42(477)“364”“20”(062.552)
Є 24

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 8 від 15.05.2024 р.)*

За загальною редакцією **С. В. Ківалова**

Відповідальний за випуск **М. Р. Аракелян**

Є 24 **Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів** : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квітня 2024 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса : Фенікс, 2024. – 1000 с.
ISBN 978-617-8430-05-4

У збірнику відображено наукові напрацювання вчених, практиків, військовослужбовців у теоретичній та емпіричній площині у сферах філософських основ, загальної теорії та історичних досліджень держави і права, актуальних проблем світових соціально-політичних процесів, соціології та психології в умовах повномасштабного військового вторгнення. Висвітлено питання загроз національній безпеці в їх конституційному вимірі у рамках міжнародного та європейського права, трудового права та права соціального забезпечення, земельного, аграрного та екологічного права, пов'язані з функціонуванням економіки та підприємництва в умовах європейського вибору України. Розглянуто проблеми інформатизації та цифровізації суспільства, захисту інформації та кібербезпеки в умовах військового вторгнення, питання методики викладання іноземних мов, теорії та практики перекладу, проблеми лінгвістики та журналістики. Відображено наукові напрацювання у сферах адміністративного права та процесу, фінансового, морського та митного права, організації та вдосконалення судоустрою, прокуратури, інших правоохоронних органів, адвокатури. Висвітлено питання кримінального права, кримінально-процесуальних аспектів кримінального провадження та кримінологічних особливостей протидії злочинності в умовах воєнного стану, криміналістики, судової експертизи, психології та медицини у забезпеченні судочинства, цивільного та сімейного права, інтелектуальної власності та патентної юстиції, цивільного судочинства, господарського права та процесу. Розглянуто актуальні питання діяльності сучасних бібліотек у закладах вищої освіти, фізичної підготовки здобувачів вищої освіти.

Збірник розраховано на наукових і науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, практичних працівників у сферах юридичної, економічної, соціологічної, політологічної, психологічної, філологічної наук, журналістики та кібербезпеки тощо.

УДК 005.332.2(4):316.42(477)»364»»20»(062.552)

Матеріали видано в авторській редакції

ISBN 978-617-8430-05-4

© НУ «Одеська юридична академія, 2024
© Автори статей, 2024

<i>Любічанківський Ольгерд-Ілля Ілліч</i> СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ГЕНДЕРНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ НІМЕЧЧИНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	139
<i>Саранчук Олександра Валеріївна</i> СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ НАРОДНОГО СУДОЧИНСТВА У СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ УКРАЇНІ X – XVI СТ.	141

СЕКЦІЯ 4. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

<i>Терлецький Дмитро Сергійович</i> ДОБІР СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЗА РЕФОРМОВАНОЮ ПРОЦЕДУРОЮ	144
<i>Афанасьєва Мар'яна Володимирівна</i> ЕЛЕМЕНТИ ПРОСТОЇ МОВИ ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ	146
<i>Мишина Наталя Вікторівна</i> ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ МІСЦЕВИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ У ВИКОНАННІ РІШЕНЬ ЄСПЛ: НОВИЙ ПОГЛЯД В УКРАЇНСЬКОМУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРАВОВОМУ КОНТЕКСТІ.....	149
<i>Батан Юрій Дмитрович</i> ЗАПОБІЖНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ.....	150
<i>Бальцій Юрій Юрійович</i> ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ДОКТРИНИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	153
<i>Волкова Дарія Євгенівна</i> ПОНЯТТЯ «СТВОРЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ» В ДОКТРИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА	155
<i>Кулі-Іванченко Ксенія Костянтинівна</i> ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК ДЕМОКРАТИЧНОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ, ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ УКРАЇНИ.....	157
<i>Панасюк Віта Миколаївна</i> ПРАВОВІ СТИМУЛИ ТА ОБМЕЖЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ РЕАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТАМИ ПРАВА ЗАКОНОДАВЧОЇ ІНІЦІАТИВИ	159
<i>Ігнатова Анастасія Сергіївна</i> ПРАВА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	162
<i>Козирь Дмитро Валерійович</i> КОНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	163
<i>Бугаєнко Каріна Вікторівна</i> ЦИКЛІЧНІСТЬ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЇ ЯК ОСНОВА ДЕРЖАВНИХ ПРОЦЕСІВ	166
<i>Матковський Микита Сергійович</i> ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	168

СЕКЦІЯ 5. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА БЕЗПЕКА, ПРАВА ЛЮДИНИ Й МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ХХІ СТОЛІТТІ

<i>Хаїматулла Бехруз</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ГЛОБАЛЬНЕ ПРАВО У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ РЕАЛІЯХ	171
<i>Аракелян Мінас Рамзесович</i> ПРАВОВАХИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ	173
<i>Сурілова Олена Олексіївна</i> СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ ПРАВА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	175
<i>Акіменко Юлія Юріївна</i> ACQUIS ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС – КЛЮЧОВА УМОВА НАБЛИЖЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ACQUIS ЄС.....	177
<i>Белогубова Оксана Олександрівна</i> РОЛЬ ДИПЛОМАТІЇ У ГЛОБАЛЬНІЙ СТРАТЕГІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ ЄС	178
<i>Vladyshavska Viktoriia Viktorivna</i> REGARDING THE DECISIONS OF INTERNATIONAL JUDICIAL BODIES IN THE ASPECT OF THE IMPLEMENTATION OF THE STANDARDS OF INTERNATIONAL AGREEMENTS.....	180
<i>Войтович Павло Петрович</i> КРЕАТИВНІСТЬ У ПРАВІ ТА КРЕАТИВНИЙ ПІДХІД ПРИ ВИВЧЕННІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....	182
<i>Грушко Мальвіна Валеріївна, Тошчакова Анна Сергіївна</i> РОЗСЛІДУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ: ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	183
<i>Гриб Анна Миколаївна</i> UN HUMAN RIGHTS COUNCIL IN THE HUMAN RIGHTS PROTECTION MECHANISM.....	186

Перший критерій стосується конкретної галузі права, в якій спеціалізується дослідник. Більшість цитованих авторів мають знання міжнародного права, тоді як менша частина, включаючи автора цього проекту, є конституційними юристами, які отримали підготовку в контексті національних правових традицій. Ця відмінність суттєво впливає на їхні погляди, структуру їхніх аргументів і формулювання їхніх пропозицій, серед іншого.

Другий критерій стосується предмета інтересу дослідника. Станом на березень 2024 року, немає наукових статей чи книг, присвячених саме участі органів місцевої та регіональної влади у виконанні рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). З одного боку, це не дивно, оскільки концепція залучення цих акторів до цієї процедури є відносно новою. З іншого боку, ця ідея виникла як відповідь на так звану «кризу імплементації», і наукова дискусія включає не лише залучення місцевої та регіональної влади, а й інших акторів.

До однієї з таких категорій акторів належать неурядові організації як на національному, так і на місцевому рівнях. Вже є публікації, в яких обговорюється їхній досвід у цій сфері та їхній потенційний внесок, якщо вони будуть залучені до виконання рішень ЄСПЛ.

Повертаючись до другого критерію, більшість публікацій, цитованих у цьому проекті, належать до однієї з двох груп:

- наукова робота з проблем виконання рішень ЄСПЛ (із залученням або без конкретного залучення місцевої та регіональної влади);
- наукові роботи, що аналізують потенціал місцевої та регіональної влади щодо забезпечення прав людини, здебільшого без конкретного посилання на виконання рішень ЄСПЛ.

Багато публікацій, цитованих у цьому проекті, присвячені розгляду загальних проблем, пов'язаних із виконанням рішень Європейського суду з прав людини. Ці статті часто називаються «візійними», і вони зосереджуються на традиційних перешкодах для виконання рішень ЄСПЛ, не звертаючи уваги на участь місцевої та регіональної влади. Більшість цих публікацій орієнтовані на міжнародний та національний рівні впровадження, але деякі також стосуються лише національного рівня. Навіть у цих випадках автори рідко згадують місцеві та регіональні органи влади та не пропонують конкретних рекомендацій стосовно їх ролі у виконанні рішень ЄСПЛ.

Завершуючи цю доповідь, важливо відзначити, що автори, які досліджують виконання рішень ЄСПЛ, переважно європейські, і їхні роботи широко обговорюються в європейських наукових журналах. Однак роль місцевих органів влади у захисті прав людини має загальний інтернаціональний вимір і також заслуговує на увагу на міжнародному рівні.

Ключові слова: постанови ЄСПЛ, виконання постанов ЄСПЛ, криза виконання, місцева влада, регіональна влада.

Keywords: ECtHR judgments, implementation of the ECtHR judgments, implementation crisis, local authorities, regional authorities.

Батан Юрій Дмитрович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук*

ЗАПОБІЖНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ

У попередніх наукових розвідках зазначено, що «метою галузі конституційного права є запобігання узурпації публічної влади, незмінності еліт, сваволі органів публічної влади, порушенням насамперед громадянських і політичних прав і законних інтересів людини» [1,

с. 88]. У цьому контексті актуальним є виявлення превентивності окремих складників системи конституційного права, зокрема конституційної юстиції.

У цій доповіді використано ідеї, висловлені в дисертації автора [1] та деяких попередніх наукових статтях, але запобіжне призначення конституційної юстиції ще не було предметом окремих наукових розвідок.

На перший погляд, про превенцію йдеться передусім у контексті превентивного (попереднього) конституційного контролю, здійснюваного до набрання чинності правовим актом або договором (наприклад, у процедурі внесення змін до конституції) або до вчинення дії (наприклад, у процедурі імпічменту). Але насправді це спрощене розуміння превентивного потенціалу конституційного судочинства.

Пропонується виокремити такі напрями превентивності конституційної юстиції:

1) запобігання узурпації та надмірній концентрації державної влади та зловживанню владними повноваженнями як мета конституційної юстиції. Ідея конституційного судочинства з'явилася з метою запобігання монолітності (концентрації) державних органів і порушенням органами та посадовими особами держави прав людини. Вимогу конституційної юстиції зумовили потреба (а) запобігання залежності від органів і посадових осіб законодавчої, виконавчої та судової влади; (б) політичного монополізму загалом; (в) запобігання можливості скористатися перевагами та наслідками порушення прав людини парламентом та органами та посадовими особами виконавчої влади;

2) розгляд конституційних скарг. Вже близько семи років в Україні запроваджено модель обмеженої нормативної конституційної скарги – закон, застосований у постанові суду апеляційної (у разі відсутності можливості касаційного оскарження) або касаційної інстанції, може бути визнано неконституційним, за конституційною скаргою фізичної або юридичної особи приватного права, поданою у тримісячний строк з дня набрання законної сили відповідною постановою суду. Для розгляду цієї форми звернення (конституційної скарги) було створено окремі органи Конституційного Суду – два сенати. Попри наявність багатьох описаних у науковій літературі проблем функціонування інституту конституційної скарги, він, безперечно, має превентивний потенціал;

3) можливість видання забезпечувальних наказів Великою Палатою Конституційного Суду України. Частина друга ст. 78 ЗУ «Про Конституційний Суд України» пов'язує єдину підставу забезпечення конституційної скарги з превентивною метою – потребою «запобігти незворотнім наслідкам, що можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення». Цей напрям превентивності конституційної юстиції, напевно, найменш реалізований (за сім років було видано лише один забезпечувальний наказ, але і з його виконанням були проблеми), але це не виключає, а навпаки може тим більше підкреслювати його потенціал;

4) імовірне усвідомлення законодавцем перед ухваленням закону можливості звернення до суду. М. Савчин вказує щодо Федерального конституційного суду Німеччини: «Свої завдання ФКС Німеччини вбачає в такому: попередження небезпеки порушення загальних принципів міжнародного права судами ФРН, забезпечення взаємодії міжнародного і національного права шляхом конформного тлумачення, тобто забезпечення правила сприятливого ставлення до міжнародного права органами держави та тлумачення законів таким чином, щоб уникнути колізій із міжнародним правом» [4, с. 255]. Іншими словами, завдання ФКС полягає у превенції небезпеки порушення судами основних принципів міжнародного права (передусім *ius cogens*) та запобіганні колізійному тлумаченню актів законодавства;

5) запобігання можливим порушенням судами прав і свобод людини;

6) тлумачення норм конституції. Науковець А. Єзеров визнає превентивне призначення Конституційного Суду через твердження про здійснення профілактичного впливу на конституційний конфліктний процес шляхом вирішення публічно-правових спорів, ухвалення правових позицій щодо статусу конституційно-правових суб'єктів, тлумачення правових норм, визнання їх неконституційними [2, с. 189]. Крім того, під час тлумачення норм конституції

може бути превентивно інтерпретовано (тобто розтлумачено запобіжне призначення) її положення. Наприклад, Рішення КСУ № 1-р/2017 від 23.11.2017 вказує: «метою статті 29 Конституції України є недопущення свавільного обмеження (позбавлення) свободи чи особистої недоторканності особи». Також у цьому рішенні вказано про мету «статті 5 Конвенції, що полягає у запобіганні свавільному чи невинуватому позбавленню свободи (пункт 30 рішення Європейського суду з прав людини від 3 жовтня 2006 року у справі «МакКей проти Сполученого Королівства»)» (п. 2);

7) виявлення детермінант конкретного порушення прав людини;

8) притягнення до юридичної відповідальності, зокрема звільнення судді Конституційного Суду, а також відповідальність за адміністративні правопорушення, передбачені ст. 185-3 КУпАП «Прояв неповаги до суду або Конституційного Суду України» (хоча ст. 221-1 КУпАП не передбачає з не зрозумілих причин Конституційний Суд як суб'єкт притягнення до відповідальності за ст. 185-3), ст. 188-49 КУпАП «Невиконання законних вимог судді Конституційного Суду України, Колегії суддів, Сенату, Великої палати Конституційного Суду України»;

9) запобігання порушенню інтересів учасників конституційного провадження;

10) запобігання порушенню інших процесуальних прав особи;

11) запобігання корупції;

12) запобігання можливості виникнення майбутнього конфлікту в разі невирішення наявного;

13) наукова експертиза під час розгляду справи. У цьому контексті слід зауважити: якщо на початку своєї діяльності Конституційний Суд перед мотивувальною частиною своїх рішень і висновків вказував позиції наукових установ, які надали висновки у справі (див. Рішення від 20.03.2002 № 5-рп/2002 у справі щодо пільг, компенсацій і гарантій; Рішення від 19.06.2001 № 9-рп/2001 у справі щодо стажу наукової роботи; Рішення від 08.07.2003 № 14-рп/2003 у справі про врахування тяжкості злочину при застосуванні запобіжного заходу), що сприяє гласності й обґрунтованості нормотворення, нормозастосування та нормоінтерпретації, а також «особливо важливо не тільки як показник престижу науки, але і як індикатор визначення напрямів науково-прикладних досліджень» (М. П. Орзіх [3, с. 44]), то останнім часом просто наводить перелік науковців й/або установ, які надіслали свої позиції (див. Рішення від 14.02.2024 № 1-р(П)/2024 у справі щодо гарантування захисту прав і свобод особи за рішенням Європейського суду з прав людини; Рішення від 22.11.2023 № 10-р(П)/2023 у справі щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах);

14) діяльність Асоціації європейських конституційних судів. Наприклад, як вказав суддя КСУ С. В. Шевчук, головна ідея засудження Конституційного суду Російської Федерації Асоціацією полягає «в тому, щоб це ніколи більше не повторилося – використання конституційної юстиції в політичних цілях, зокрема для виправдання анексії території суверенної держави»;

15) статистично-аналітична діяльність щодо дослідження стану захисту прав людини. Окремо слід відзначити щорічну інформаційну доповідь Конституційного Суду;

16) правове інформування. Наприклад, судді вітчизняного Конституційного Суду щотижня проводять освітньо-наукові заходи (лекції, дискусії, вікторини, тестування тощо) з трансляцією на офіційному ютуб-каналі, беруть участь у науково-практичних конференціях та інших заходах з інформаційною метою, маючи на меті запобігання порушенням прав людини, запобігання дезінформації про інституційний механізм забезпечення прав тощо. Окремо слід позитивно відзначити каталог юридичних позицій Конституційного Суду на його офіційному вебсайті.

Це, безперечно, не всі механізми запобігання масовому порушенню прав людини найвищими органами державної влади та тим більше не всі напрями превентивного потенціалу конституційної юстиції. Ця доповідь лише окреслює деякі запобіжники конституційної юстиції, але кожен із них потребує подальшого вдосконалення. З огляду на це перспективним є здійснення досліджень запобіжного призначення конституційної юстиції як інституту (підгалузі) конституційного права.

Список використаних джерел

1. Батан Ю. Превентивний механізм сучасного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2021. 279 с.
2. Єзеров А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2008. 240 с.
3. Орзіх М. П. Доктринальний супровід конституційних перетворень. *Проблеми сучасної конституціоналістики* : навч. посіб. / за ред. М. П. Орзіха. Київ, 2012. Вип. 2 : Конституційні перетворення в Україні. С. 36–48.
4. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму : монографія. Ужгород : РІК-У, 2018. 440 с.

Ключові слова: запобігання порушенням прав людини, превенція, конституційне право, конституційна юстиція, превентологія.

Keywords: prevention of human rights violations, prevention, Constitutional Law, Constitutional Justice, Verkhovna Rada of Ukraine, preventology.

Бальцій Юрій Юрійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ДОКТРИНІ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

У відповідності до ст. 8 Конституції України «В Україні визнається і діє принцип верховенства права» [1]. Також, згідно зі ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства України «Суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого, зокрема, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Суд застосовує принципи верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини» [2]. Крім того, Конституційний Суд України у своєму рішенні зазначив, що «верховенство права є пануванням права у суспільстві» [3].

Принцип верховенства права є одним з основних принципів сучасного конституціоналізму будь-якої сучасної демократичної правової держави. Він впливає з усіх загальних принципів права і є важливим підґрунтям справедливості, рівності, свободи і гуманізму. Верховенство права формує базову структуру правової системи й визначає умови, які сприяють перетворенню цих ідеалів на реальність. Дотримання принципу верховенства права є загальноприйнятною мірою легітимності будь-яких органів публічної влади у всьому світі.

Поняття принципу «верховенство права» є основоположним у доктрині сучасного українського конституціоналізму, і українські вчені, такі як, В. Гайворонський, С. Головатий, М. Козюбра та інші, внесли значний внесок у розуміння цієї юридичної категорії. Верховенство права розглядається як важливий аспект справедливості і розумності, якому приділяють велику увагу на теоретичному рівні. Проте для повноцінної реалізації цього принципу в українській правовій системі необхідно подальше вдосконалення науково-практичних досліджень національними дослідниками.

По своїй суті, принцип верховенства права вимагає від правової держави перш за все його втілення у так звану правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, кодекси, які за своїм основним змістом повинні бути проникнуті перш за все ідеями соціальної справедливості.